Լիլյա ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ, Համլետ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՇԻՐԱԿԻ՝ 1926-1927 Թ.Թ. ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ

(ԸՍՏ ՍՏ. ԼԻՍԻՑՅԱՆԻ ԱՐԽԻՎԱՅԻՆ ՆՅՈՒԹԵՐԻ)

Հայ ազգագրության և աշխարհագրության ականավոր գործիչ Ստեփան Լիսիցյանն իր բեղմնավոր գործունեության ընթացքում մեծ ուշադրություն է դարձրել ազգագրական նյութերի հավաքման ու գրառման գործին: Այս ուղղությամբ նա մեծածավալ աշխատանքներ է կատարել հատկապես 1920-30-ական թթ.:

Սկզբնական շրջանում Ստ. Լիսիցյանը կազմակերպել ու ղեկավարել է Հայաստանի գավառագիտության /1925-1923թթ./, ապա՝ ազգագրության /1928-1947թթ/, օջախները, միաժամանակ եղել է Թիֆլիսի Կովկասյան պատմահնագիտական ինստիտուտի աշխատակից:

Սահմանադրապես, 1925 թ. նրա ջանքերով սահմանվել է Լենինականի գավառագիտական ընկերությունը, որտեղ հաճախակի կազմակերպվել են գիտական դասախոսություններ ու քննարկումներ:

Վաստակաշատ գիտնականը քաջ գիտակցել է իր ապրած ժամանակաշրջանի յուրահատկությունը, երբ «խորհրդային կարգերի հաստատման տարիներին և մանափսնդ կոլխոզային շինարարության հետևանքով, ռեսպուբլիկայի բոլոր ազգությունների մեջ հին կենցաղը ենթարկվում է արմատական ձևափոխման... ամեն կողմերով տնցյալի հիշողությունները արագ մթագնվում էին, իսկ տնայնագործական իրերը գործածությունից հանվելով, պահպանվում են ողորմելի վիճակի մեջ, այս ու այն տեղ պատահաբար»[1]:

Նա կոչ էր անում «աչքից բաց չթողնել այն հանգամանքը, որ հին կենցաղային իրերն ու հին նիստուկացի մնացորդներն արագ անհետանում են, և այդ նյութերի հավաքումը տարեց-տարի դժվարանում է և գրեթե անհնարին է դառնում»[2]:

Անցյալի ազգային արժեքները կորստից փրկելու նպատակով 1930-ական թթ. Ստ. Լիսիցյանը ծրագրված գիտարշավներ է կազմակերպում Հայաստանի գավառներում: Այս գիտարշավներն ընդգրկեցին Զանգեզուրը, Լոռին, Գեղարքունիքը, Արագածոտնը, ինչպես նաև Ջավախքը: Հարուստ ու բազմաբնույթ /լուսանկարներ, ձեռագրեր, չափագրություններ և այլն/ նյութեր գրառելուց զատ, հայկական բնակավայրերից ձեռք է բերվում մեր ժողովրդի կենցաղին ու մշակույթին վերաբերող 1000-ից ավելի իր և տեղափոխվում Երևան: Հիմնականում ազգագրական, մասամբ հնագիտական և գեղարվեստական այդ նմուշները տեղ են գտնում նոր կազմավորվող սայր թանգարաններում:

Հայաստանի տարբեր գավառներում և հատկապես Երևանում, Ստ. Լիսիցյանն իր դաշտային գիտարշավների ժամանակ առանձնակի ուշադրություն էր դարձնում Մեծ Եղեռնից փրկված հայերի՝ Խորհրդային Հայաստանի ներգաղթի խնդրին և գաղթականության ուսումնասիրության գործը համարում էր «անհետաձգելի և շտապողական»[3]:

Հայրենադարձված մեր հայրենակիցներին տեղավորում էին Հայաստանի տարբեր գավառներում: Մեծ էր նրանց թիվը հատկապես Երևանում, որտեղ էլ ժամանակին հիմնվեցին Նոր Արաբկիր, Նոր Մալաթիա, Նոր Բութանիա, Նոր Սեբաստիա, Նոր Արեշ և այլ թաղամասեր: Արևմտահայ գաղթականության շրջանում ուսումնասիրություններ կատարելու նպատակով, Ստ. Լիսիցյանի կողմից մշակված ծրագրով գրանցվում էին նյութական ու հոգևոր մշակույթին վերաբերող նյութեր[4]: Նրա համոզմամբ, «քանի որ նախկին հայրենի գավառները դատարկված են հայերից, և այնտեղ վերաբնակվելու ոչ մի հեռանկար չկա, սա միակ ճանապարհն է, որով դեռ կարելի է գիտության համար

1. ՀՀ ՊԿՊԱ, ֆոնդ 428, ց. 4, գ. 308, թ. 11:
2. Ստ.Լիսիցյան, Պատմական ակնարկ, ՀՊՊԹ, Ազգագրության բաժնի գրավոր աղբյուրների ֆոնդ, ց. 1, գ. 106, թ. 39:
3. ՀՀ ՊԿՊԱ, ֆոնդ 428, ց.4, գ. 308, թ. 12:
4. Ստ.Լիսիցյան, նշվ. աշխ., թ. 36:

մոռացությունից փրկել այդ վայրերի ազգագրական նյութերը և կենցաղային իրերը, գրանցել նաև ֆոլկլորն ու բարբառը, մինչև որ տեղափոխվածները չեն միաձուլվել վերջնականապես նոր էթնոգրաֆիկ միջավայրի հետ»[5]:

Բազմավաստակ գիտնականի հարուստ արխիվի անտիպ նյութերից առաջին անգամ շրջանառության մեջ է դրվում, մեր կարծիքով, եզակի ու արժեքավոր մի փաստաթուղթ, որը վերաբերում է Լենինականի գավառում /նշենք, որ փաստաթուղթը ընդգրկում է պարունակում նաև Դիլիջանի, Զանգեզուրի, Լոռի-Փամբակի գավառների մասին/ 1926-1927 թթ., ըստ բնակավայրերի, արևմտահայերի տեղաբաշխմանն ու քանակին:

Այս փաստաթուղթը ստացվել է Հայաստանի հողագործության ժողկոմատից՝ Լուսժողկոմատի կենտրոնական գավառագիտության բյուրոյի գիտքարտուղար-նախագահ Ստ. Լիսիցյանի պատվերով: Այն ունի «Ցուցակ Լենինականի գավառի[6] բնիկ տաճկահայերի» գլխագիրը, բաղկացած է ութ էջից և ունի հետևյալ բովանդակությունը: Ըստ գավառակների /դրանք յոթն էին/, աղյուսակի տեսքով, ներկայացված է.

ա) բնակավայրերի անվանումը (նախկին անվանումներով), որոնցում տեղավորվել են արևմտահայերը,

բ) շրջանը կամ բնակավայրը, որտեղից ծագում են գաղթականները,

գ) ծխերի թիվը,

դ) շնչերի թիվը:

Ցավոք, այս փաստաթղթում որոշ նյութեր թերի են ներկայացված. այսպես՝ Լենինականի հողժողկոմատի պատասխան գրության մեջ ասվում է.

«Հաղակից ուղարկելով Ձեր գրությամբ սահմանված ցուցակը, հայտնում ենք, որ 2-րդ, 4-րդ և 6-րդ գավառակների գյուղերի ծխերի թվերը ցույց չեն տված նրա համար, որ այդ գավառակներից ծխերի թվերի մասին չէր առացված տեղեկություն, իսկ հողբաժնում այդ տեղեկությունը չկար, որպեսզի հայտնենք»[7]:

Սակայն, այսուհանդերձ, քննության առարկա ցուցակները Լենինականի գավառի գաղթականության ուսումնասիրության արժեքավոր աղբյուր են:

Նշված նյութերի վերլուծությունից պարզվում է հետևյալը.

1. 1926 թ. վերջին Լենինականի յոթ գավառներում հաստատվել են ավելի քան 13,8 հզ. գաղթական, ըստ որում 1-ին, 3-րդ, 5-րդ, 7-րդ գավառակներում տեղավորվել են 1584 ընտանիք (բնագրում՝ ծուխ), 7722 մարդ (բնագրում՝ շունչ). իսկ մնացյալ երեք գավառներում՝ 6088 մարդ, որից 323-ը՝ եզդի: Մեր հաշվարկներով, վերոգրյալ երեք գավառներում ընտանիքների մոտավոր թիվը հաշվվում էր գաղթականների 2834 ընտանիք: Այս պարագայում յուրաքանչյուր ընտանիքի անդամների միջին թիվը շուրջ 4,9 մարդ էր:

2. Ըստ ծագման, ներգաղթողները կամ հայրենադարձները ներկայացնում էին Արևմտյան Հայաստանի բազմաթիվ բնակավայրեր, որոնք ցուցակում ամփոփված են չորս տասնյակից ավելի վարչամիավորներում (նահանգ, գավառ, քաղաք, գյուղ):

3. Լենինականի գավառի 40 բնակավայրում տեղավորվեց ավելի քան 3,5 հզ. մշեցի, 37-ում՝ 1,5 հզ. բուլանըխցի, 40-ում՝ 1,1 հզ. կարսեցի, 31-ում՝ 3,4 հզ. բիթլիսցի, 28-ում՝ 828 էրզրումցի, 18-ում՝ 514 խնուսցի, 14-ում՝ 515 բասենցի, 16-ում՝ 503 ալաշկերտցի, որոնց գումարը կազմում է գավառի գաղթական ամբողջ բնակչության 86 տոկոսը:

4. Ցուցակում 7-րդ գավառակի (Արագածի նախկին շրջանի տարածք) 22 բնակավայրերից 12-ը քրդաբնակ էր, այստեղ տեղավորվեց գաղթականների 132 ընտանիք կամ 762 մարդ: Այս տվյալները համեմատելով 1926 և 1931 թթ. մարդահամարների արդյունքների հետ, պարզվեց, որ 1926 թ. նշված 12 բնակավայրում կար ընդամենը 270 հայ, իսկ 1931 թ.՝ 252 (քրդերի թիվը համապատասխանաբար՝ 5164 և 7074 մարդ): Մեր

5. ՀՀ ՊԿՊԱ, ֆոնդ 428, ց. 4, գ. 308, թ. 12:

6. Լենինականի նախկին գավառի տարածքը գրեթե համընկնում է արդի Շիրակի մարզի տարածքին, բացառությամբ է կազմում թերևս Թալինի նախկին շրջանի հյուսիս-արևմտյան մասը և Արագածի շրջանը:

7. ՀՀ ՊԿՊԱ, ֆոնդ 428, ց. 1, գ. 328, թ. 8.

կարծիքով, գաղթական հայ բնակչության միայն փոքր մասն է անդավորվել քրդաբնակ գյուղերում, այն էլ, ինչպես ցույց են տալիս մարդահամարների արդյունքները, շուտով լքել են դրանք ու հեռացել:

Այսպիսով, 1915 թ. Արևմտյան Հայաստանում Թուրքիայի կողմից հայ բնակչության զանգվածային կոտորածներից հրաշքով փրկվածները սփռվեցին աշխարհով մեկ. նրանց միայն փոքր մասը հանգրվանեց մեր հանրապետության տարածքում, այդ թվում, Լենինականի և նախկին գավառի տարածքում:

1921թ. հետո ներգաղթյալների թիվը զգալի աճեց, սկսվեց հայրենադարձությունը: Ներկա առարկա ցուցակում ամփոփված են գաղթականների կամ հայրենադարձների քանակական արժեքներն ու տեղաբաշխման վայրերը ընդհուպ մինչև 1927 թ. սկզբները: Սրանով էլ պայմանավորված՝ նպատակահարմար գտանք այն ամբողջությամբ, որպես հավելված, կցել հոդվածին՝ որոշ շտկումներ ու լրացումներ կատարելուց հետո (մասնավորապես, ուղղվել են բնակավայրերի անվանումները, ավելացվել է մարզերի կամ նախկին շրջանների սյունակը և տրվել թվային արժեքների ամփոփում):

ՅԱՎԵԼՎԱԾ

ՑՈՒՑԱԿ ԼԵՆԻՆԱԿԱՆԻ ԳԱՎԱՌՈՒՄ ՏԵՂԱԲԱՇԽՎԱԾ ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅԵՐԻ (ԸՍՏ 1927 Թ. ՎԻՃԱԿԻ)

NN	Գավառակ գյուղ	Մարզ	Գաղթականների ծագման վայրը	Ընտանիք	Մարդ
	I Գավառակ				
1	Վահրամաբերդ	Շիրակ	Մանազկերտ	10	74
	(Ն. Ղանլիջա)[1]	(Ախուրյանի	Բուլանըխ	7	52
		շրջան)[2]	Հասանղալա	4	28
			Մուշ	2	15
			Բայբուրդ	1	1
2	Հայկավան		Մուշ	69	305
	(Բաջօղլի)		Խնուս	25	131
			Բասեն	13	69
			Հունաստան	6	21
			Էրզրում	2	12
			Շապին Կարահիսար	2	6
			Բուլանըխ	1	3
			Վան	1	4
3	Կարմրաքար (Դարբանդ)		Խնուս	1	6
4	Մեծ Սարիար		Էրզրում	11	71
			Բասեն	8	46
			Բայբուրդ	2	16
			Խնուս	2	8
			Նարիման	1	11
5	Շիրակ		Բասեն	6	60
	(Ղոնախղրան)		Մանազկերտ	6	34
			Բուլանըխ	6	21
			Էրզրում	4	22
			Ալաշկերտ	1	6
			Մուշ	1	6
			Խլաթ	1	4
6	Հացիկ	Շիրակ	Բիթլիս	3	9
	(Թոփսաղի)		Հասանղալա	3	10
7	Ղարիբջանյան		Խնուս	8	30
	(Ալեքսանդրովկա)		Բասեն	7	36

			Բուլանըխ	4	17
			Մուշ	3	12
			Աքսիշեհիր	1	7
			Ալաշկերտ	1	3
8	Կապս		Օլթի	1	5
9	Կառնուտ		Մանազկերտ	7	30
	(Դիրաքլար)		Բայբուրդ	5	19
			Կ. Պոլիս	1	3
10	Կրաշեն		Էրզրում	6	38
	(Աղքիլիսա)		Սանազկերա	1	2
11	Ոսկեհասկ		Սուշ	200	950
	(Սոլյա-Մուսա)		Խնոա	36	185
			Բուլանըխ	6	21
			Էրզրում	5	44
			Բիթլիս	3	13
			Ալաշկերտ	1	3
			Խարբերդ		
12	Գեաք		Մուշ	9	37
	(Դաեառլի)		Բիթլիս	5	13
			Բասեն	2	10
			Յոզղադ	1	6
			Բուլանըխ	1	3
13	Խանվալի*		Մուշ	3	15
14	Հովիտ		Հասանղալա	6	37
	(Փ. Քյափանակ)		Դերջան	2	3
			Բիթլիս	1	15
			Մանազկերտ	1	2
15	Եթազգավորս		Մուշ	99	369
	(Արալըխ)		Բուլանըխ	2	12
16	Առափի (Օջախղուլի)		Բուլսանըխ	2	6
17	Մալիսրսն	Շիրակ	Սուշ	15	74
	(Օրթաքիլիսա)		Երևինկա	6	20
			Ջառա	3	12
			Էրզրում	2	6
			Թոքատ	1	4
18	Կամո	—	Մուշ	12	43
	(Հաջի-Նազար)		Բուլանըխ	12	39
			Բասեն	7	31
			Դերջան	3	13
			Բայբուրդ	2	6
			Խլաթ	1	7
			Բիթլիս	1	3
			Էրզրում	1	3
19	Մռաայեյան	—	Բասեն	30	140
	(Մ. Քյափանակ)		Մուշ	11	63
			Կ. Պոլիս	17	67
			Լզար	10	42
20	Ջրառատ	—	Էրզյում	51	256
	(Չթախլի)		Բուլանըխ	20	108
			Խնուս	11	43
			Մանազլերտ	5	16
			Բիթլիս	3	7
			Ալաշկերտ	1	9
			Օլթի	1	4
			Դերջան	1	3

21	Ախուրյան	—	Մուշ	6	17
	(Դուզքենդ)		Դերջան	5	9
			Բուլանըխ	4	16
			Բիթլիս	2	9
			Մանազկերտ	1	3
22	Բայանդուր	—	Մուշ	5	24
23	Ազատան	—	Մուշ	15	63
	(Փ. Ղարաքիլիսա)		Բուլանըխ	10	50
			Ալաշկերտ	3	20
			Բասեն	2	9
24	Հովունի	Շիրակ	Բիթլիս	16	89
	(Յասաուլ)		Բայազետ	3	19
			Խնուս	2	13
			Վան	1	3
			Էրզրում	1	10
			Սվազ	1	2
	ԸՆԴԱՄԵՆԸ՝			933	4372
	II ԳԱՎԱՌԱԿ				
1	Սարալանջ	Շիրակ	Կարս		12
	(Բաշգյուղ)	(Արթիկի շրջան)	Սարիղամիշ		6
			Սանազկերա		4
2	Արթիկ		Բուլանըխ		15
3	Մեծ Մանթաշ		Բիթլիս		49
	(Մեծ Արխվալի)		Էրզրում		32
			Կարս		29
			Սանազկերտ		8
			Սուրմալու		3
4	Նոր Կյանք		Խնուս		6
	(Սաչլի)		Բուլանըխ		5
			Կարս		5
			Սուրմալու		4
			Էրզրում		4
			Մուշ		3
5	Մեղրաշեն (Ղազանչի)		Սանազկերտ		16
6	Արևշատ		Բարսեն		13
	(Եկանլար)		Բուլանըխ		8
			Կարս		8
			Էրզրում		4
7	Գեղանիստ		Կարս		4
	(Ղոլղաթ)		Բուլանըխ		2
8	Գեղադիր	Աբագածոտն	Քաքուլի		17
	(Ներքին	(Արագածի շրջ.)	Բասեն		2
	Գյոզալդարա)				
9	Այգաբաց	Շիրակ	Կարս		18
	(Իլխիարի)	(Ախուրյանի շրջ.)	Սանազկերտ		7
			Վան		7
			Սարիղամիշ		4
			Էրզրում		4
10	Փոքր Մանթաշ	(Արթիկի շրջան)	Բուլանըխ		23
	(Փ. Արխվալի)				
11	Վարդաքար		Կարս		23
	(Թոմարտաշ)		Բուլանըխ		12
			Բիթլիս		4
12	Նորաշեն		Կարս		25

			Յոնջալվա		15
13	Սարսնդարյան	(Արթիկի շրջան)	Խլաթ		20
	(Ղուլիջան)				
14	Գետափի		Կարս		3
	(Ղամալի)				
15	Անուշավան		Բուլանըխ		11
	(Փ. Պարնի)				11
	ԸՆԴԱՄԵՆԸ՝				446
	III ԳԱՎԱՌԱԿ				
1	Աշոցք	Շիրակ	Մուշ	8	37
	(Ղուկասյան)	(Ղուկասյանի շրջ)	Էրզրում	5	26
			Բայբուրդ	2	8
			Սամսոն	2	9
			Խարբերդ	1	4
			Ալաշկերտ	1	3
			Խնուս	1	3
2	Կրասար (Ղուրդդուլաղ)		Բիթլիս	18	94
3	Սիզավետ (Քոռադբյուր)		Ալաշկերտ	2	5
			Բուլանըխ	2	4
4	Սարագյուղ (Դարագյուղ)		Էրզրում	1	3
5	Սարսւսրատ	Շիրակ	Մուշ	2	11
	(Սամոլի)	(Ղուկասյանի շրջ.)	Էրզրում	1	6
6	Արփենի		Կարս	2	10
	(Փալութլի)		Բայբուրդ	1	3
7	Փոքր Սարփար		Մուշ	2	10
			Ալաշկերտ	2	7
			Օլթի	1	2
8	Թավշուտ		Ալաշկերտ	27	144
	(Թազաքենդ)		Բուլանըխ	20	97
			Մուշ	2	8
			Վան	1	6
			Թերճոն	1	6
			Բիթլիս	1	4
9	Ջրաձոր	(Ամասիայի շրջ.)	Օլթի	1	2
	(Ջարսր)		Բուլանըխ	1	11
10	Մուսայելյան	(Ղուկասյանի շրջ.)	Բուլանըխ	2	11
	(Բոզյոխուշ)		Մանազկերտ	2	5
			Հասանղալա	1	1
11	Վարդաղբյուր		Բասեն	13	76
	(Գյուլլիբուլաղ)		Կարս	12	72
			Բուլանըխ	3	11
12	Լեռնագյուղ		Խորասան	4	19
	(Չոոլի)		Մուշ	1	5
			Դալի-Պարա	1	5
	ԸՆԴԱՄԵՆԸ՝			147	728
	IV Գավառակ	Շիրակ			
1	Ղուբնիդշլաղ*	(Անիի շրջ)	Կարս	—	21
2	Ն. Ջրափի		Մուշ		18
	(Չըոփլի)		Գավառ		11
			Բասեն		3
			Խնուս		9
3	Ձորակապ	Շիրակ	Կարս		7

	(Բողազքյասան)	(Անիի շրջ.)		
4	Հառամ	(Արթիկի շրջ.)	Կարս —	8
5	Բաղրավան	(Անիի շրջ.)	Մուշ	51
	(Բուղդաշեն)		Կարս	91
			Բիթլիս	23
			Խնուս	15
			Մանազկերտ	14
			Վան	10
			Ալաշկերտ	3
6	Ղոլխ*		Ալաշկերտ	46
7	Տաշ-Ղալաչ*		Մանազկերտ	46
			Խնուս	27
			Բուլանըխ	10
			Ալաշկերտ	10
			Վան	5
8	Վ. Ջրափի		Մուշ	73
	(Ղեղաչ)		Բիթլիս	57
			Բուլանըխ	11
9	Շիրակավան		Կարս	40
	(Տավշանղշլաղ)		Կ. Պոլիս	10
10	Սարալիկ		Կարս	67
	(Մոլլա Գ-յոքչա)		Մուշ	22
			Բուլանըխ	21
			Վան	17
			Մանազկերտ	4
			Խնուս	2
11	Լուսակերտ	(Արթիկի շրջ.)	Մուշ	3
	(Թալիբօղլի)		Կարս	3
12	Գառնառավիտ	Արագածոտն	Մուշ	18
	(Աղիաման)	(Թալինի շրջ.)	Կարս	11
			Խնուս	5
			Էրզրում	6.
			Մանազկերտ	2
13	Տուֆաշեն	Շիրակ	Բիթլիս	12
	(Արմթլու)	(Արթիկի շրջ.)	Կարս	6
14	Սառնաղբյուր	(Անիի շրջ.)	Խնուս	7
	(Սոգյութլի)		Մանազկերտ	5
15	Լանջիկ		Կարս	3
	(Մոլլամուսա)		Ալաշկերտ	37
			Մուշ	34
			Բիթլիս	19
			Կարս	7
16	Լեռնակերտ	(Արթիկի շրջ.)	Մանազկերտ	9
	(Շիրվանջուղ)			
17	Սարատակ		Կարս	10
	(Իմրխան)		Մուշ	3
18	Ցամաքասար	Արագածոտն	Մուշ	258
	(Սուսուզ)	(Թալինի շրջ.)		
19	Սուսեր	—	Մուշ	172
	(Ղլիճաթաղ)		Բիթլիս	5
			Էրզրում	4
			Մանազկերտ	2
			Խնուս	2
20	Գուսանագյուղ	Շիրակ	Մուշ	84
	(Ղափլի)	(Անիի շրջ.)		

21	Իսահակյան (Ղազարապատ)	—	Մուշ		7	
			Իրան		4	
			Կարս		2	
			Մանազկերտ		2	
	ԸՆԴԱՄԵՆԸ՝				1494	
	V գավառակ					
1	Ամասիա	Շիրակ	Սվազ	4	26	
			Ալաշկերտ	1	6	
			Էրզրում	1	4	
			Սվազ	26	148	
2	Ջարիշատ (Ղոնջալի)	(Ամասիայի շրջ.)				
3	Կախմուտ (Չախմախ)			Բուլանըխ	24	133
	ԸՆԴԱՄԵՆԸ՝			72	317	
	VI գավառակ					
1	Վ. Սասնաշեն (Վ. Ղարադայմազ)	Արագածոտն (Թալինի շրջ.)	Սասուն Մուշ		221	
2	Ն. Սասնաշեն (Ն. Ղարադայմազ)	—	Բիթլիս		365	
3	Դավթաշեն (Այնալիճ)	—	Բիթլիս		250	
4	Դաշտադեմ (Ն. Թալին)	—	Բիթլիս		260	
5	Հացաշեն (Սարունջի)	—	Բիթլիս		323	
6	Աշնակ	—	Բիթլիս		614	
7	Թալին (Վ. Թալին)	—	Բիթլիս		93	
			Սվազ		25	
			Էրզրում		11	
			Վան		10	
8	Բնագրում ։կա	—	—		—	
9	Եղնիկ (Դադալու)	--	Ալաշկերտ		10	
10	Արայդ*	—	Ալաշկերտ		156	
11	Իրինդ	—	Մուշ		273	
12	Ծաղկասար (Փիրթիքան)	—	Մուշ		130	
13	Շղարշիկ (Շղաչի)	—	Բիթլիս		209	
14	Կաքնաղբյուր (Մեհրիքան)	—	Ալաշկերտ		11	
			Բիթլիս		470	
15	Սասարա	—	Էրզրում		250	
			Կ. Պոլիս		7	
16	Զովասար (Ահաջի)	—	Բիթլիս		415	
17	Կարմրաշեն (Ղրմզլու)	—	Բիթլիս		45	
	ԸՆԴԱՄԵՆԸ՝				4148	
	VII գավառակ					
1	Սիփան (Քըդի Փամբ)	Արագածոտն (Արագածի շրջ.)	Կարս	11	62	
			Սուրմալու	10	45	
			Կարս	17	105	
2	Հայրենյաց	Շիրակ	Սուրմալու	3	19	

	(Սոնգյուտլու)	(Արթիկի շրջ.)	Վան	2	25
			Բայազեթ	1	7
3	Նիգավան	Արագածոտն	Բուլանըխ	10	50
	(Դանագիրմազ)	(Ապարանի շրջ.)	Սանազկերտ	2	8
4	Շենկանի	—	Կարս	6	49
	(Քոռբուլաղ)	(Արագածի շրջ.)	Սուրմալու	2	13
5	Դերեկ	—	Վան	8	41
	(Ջառջառիս)		Կարս	8	36
			Բուլանըխ	4	26
			Սանազկերտ	3	20
			Բիթլիս	2	19
			Այնթապ	1	4
6	Բերքառատ	—	Բիթլիս	35	165
	(Ախուլա)		Կարս	15	55
			Էրզրում	2	14
			Կաղզվան	2	11
			Դերջան	1	5
			Մուշ	1	5
			Բասեն	1	3
			Վան	1	3
7	Հնաբերդ	—	Մուշ	13	52
	(Ղոխդագիրման)		Կարս	6	24
			Մանազկերտ	2	9
			Բուլանըխ	1	8
			Բիթլիս	1	8
8	Բարոժ	—	Սուրմալու	2	8
	(Դուզքենդ)	(Թալինի շրջ.)	Մանազկերտ	2	18
			Վան	1	7
			Կարս	1	8
9	Գեղաձոր	(Արագածի շրջ.)	Բուլանըխ	3	12
	(Քեշիշքենդ)		Կարս	2	11
			Մանազկերտ	1	8
10	Ծաղկահովիտ	—	Բուլանըխ	9	42
	(Հաջի-Խալիլ)		Մուշ	7	30
			Սպարգետ	4	19
			Շեյխ-Աղար	4	16
			Բասեն	3	17
			Սանազկերտ	1	6
			Կարս	1	4
11	Օրթաճյա	—	Սուրմալու	1	8
	(Ղուռուբողազ)				
12	Մելիքգյուղ	—	Վան	3	10
	(Մելիքքենդ)		Բուլանըխ	3	9
			Կարս	1	4
			Բայբուրդ	1	4
13	Ռյա-Թազա	—	Վան	2	8
	(Ղոնդալաղ)				
14	Սիրաք		Ալաշկերտ	3	21
15	Ծիլքար	—	Կարս	2	13
	(Մունջուղլի)		Սանազկերտ	2	11
			Խնուս	1	4
			Բուլանըխ	1	4
			Բիթլիս	1	1
16	Ամրե Թազա	Արագածոտն	Կարս	8	37
	(Քարվանսարա)	(Արագածի շրջ.)	Վան	3	17

17	Ավշեն (Չոքանկամազ)	—	Վան	3	13
			Բիթլիս	1	9
			Կարս	1	5
			Մանազկերտ	1	4
			Մուշ	1	4
18	Վարդաբլուր (Ջանգի)	Արագածոտն (Արագածի շրջ.)	Կարս	14	54
			Խնուս	5	24
			Մանազկերտ	5	35
			Բուլանըխ	8	30
			Բիթլիս	3	17
			Բաքնոց	1	4
			Ալաշկերտ	1	6
19	Լեռնապար (Հայի Փամբ)	—	Բիթլիս	8	35
			Վան	2	2
			Բուլանըխ	1	6
			Մուշ	1	5
			Քաքառլու	1	2
20	Գեղաձոր (Վերին Գյոզալդարա)	—	Բուլանըխ	100	636
			Մանազկերտ	6	40
			Էրզրում	1	2
21	Ալագյազ	—	Կարս	7	36
			Սուրմալու	5	16
22	Ջամշլու (Փոքր Ջամշլու)	—	Կարս	12	78
	ԸՆԴԱՄԵՆԸ՝			432	2305(2311)
	ԸՆԴԱՄԵՆԸ՝ I, III, V, VII գավառակներում			1584	7722
	ԸՆԴԱՄԵՆԸ՝ II, IV, VI գավառակներում			—	6088
	ԸՆԴԱՄԵՆԸ ԳԱՎԱՌՈՒՄ			—	13810

Ծանոթություն.
1. Բնակավայրի նախկին անվանումը
2. Նախկին վարչատարածքային միավորը
3. Եզդիներ
** Լքված բնակավայրեր*

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РАЗМЕЩЕНИЯ БЕЖЕНЦЕВ В ШИРАКЕ В1926-1927Г.Г.(ПО МАТЕРИАЛАМ АРХИВА С.ЛИСИЦЯНА)

Резюме *Л.Варданян, Г.Саркисян*

В архиве С. Лисицяна сохранился документ из восьми страниц, озаглавленный ,,Список беженцев из Западной Армении Ленинаканского уезда,,. Документ был подготовлен в Наркомате земледелия по заказу научного секретаря центрального бюро краеведения Наркомпроса С.Лисицяна. В документе есть данные также о размещении беженцев в Дилижанском, Зангезурском и Лори-Памбакском уездах. В форме таблиц представлены названия населённых пунктов, где разместились беженцы, названия населенных пунктов Западной Армении, откуда были переселены, количество семей, число людей. В конце 1926 года в сорока населённых пунктах Ленинаканского уезда проживали 2834 семей беженцев: более 13800 душ. После геноцида 1915г. только малая часть беженцев обосновалась в Восточной Армении, в том числе - в Ленинаканском уезде. После 1921г., вследствие репатриации их число значительно увеличивается.